

Torsdag med THORS

Hbl 16.4.81

Inför påsken ägnar sig prof. Thors i dagens betraktelse åt några frågor som rör gammal bibelsvenska.

En frågeställare har sänt in ett spörsmål som dels gäller äldre bibelspråk i allmänhet, dels berör vissa ställen i Matteus evangelium i en äldre översättning. Först några ord om äldre svenska bibelöversättningar.

Den frågande citerar ur en bibel, tryckt i Stockholm 1849. Denna är emellertid ett omtryck av den dåtida svenska kyrkobibeln, ursprungligen utgiven 1703 och ofta kallad Karl XII:s bibel. Men denna är i sin tur en i stort sett ganska trogen ny upplaga av reformationstidens bibel från 1541, som ofta får heta Gustav Vasas bibel — det var den första fullständiga bibelöversättningen på svenska. (Karl XII:s bibel skiljer sig mest i rättstavningen från Gustav Vasas bibel, annars bara obetydligt.)

Allt detta innebär att språket i bibeln 1703 (och följaktligen i omtrycket 1849) i allt väsentligt är 1500-talsspråk, med gamla kasusformer som dativ, för 1700-talet fullkomligt föråldrade former som t.ex. *du skalt, tu äst* och många liknande. Därtill kommer många ord, som var föråldrade på 1700-talet, men var i bruk 1541.

Gustav Vasas bibel var en översättning från två andra översättningar, nämligen Vulgata, den romersk-katolska kyrkans ännu gällande latinska översättning, och Luthers tyska bibel. Direkt översättning från den grekiska — och den hebreiska — grundtexten förekommer sällan, om ens någonsin, i Gustav Vasas bibel. (Däremot kan man i vissa fall se översättningar från grundtexten i vissa bibeltexter från 1500-talet, som i Nya Testamentet 1550 och vissa 1560-talsupplagor av enskilda gammaltestamentliga böcker. Dessa texter blev dock aldrig officiella, trots att mycket tyder på att ärkebiskop Laurentius Petri, död 1573, stod bakom dem.)

Under sådana förhållanden var det naturligt att 1700-talets svenska kyrkomän försökte nå fram till en översättning som baserade sig på grundtexten. En sådan kom under Gustav III, alltså under 1770- och 1780-talen, men den godkändes aldrig. Därför fick vi vänta till slutet

av 1800-talet, innan man efter åtskilliga provöversättningar kom fram till den halvofficiella översättningen 1883 (välkänd även hos oss) och till 1917, innan en officiell ny bibelöversättning stadfästes.

Så långt om bibelöversättningar-
nas historia. Frågeställaren har fäst sig vid, för det första, bruket av **ganska** (det heter i Matt. 2 att de vise männen "wordo ganska glade). Detta är en vanlig betydelse av **ganska** i äldre svenska: det angav en hög grad. Det heter vidare om konung Herodes, att "han wardt bedröfwad". Nu heter det att han blev **förskräckt**. **Bedrövad** i den äldre bibeltexten har den gamla betydelsen "oroad".

Två andra ställen som frågeställaren har fäst sig vid är "När Herodes nu såg, att han var besviken af de wisa män" (Matt. 2) och "på det han (Jesus) skulle försökas af djewulen" (Matt. 4). **Besvika** betydde "svika, gäcka" — jämför att Luther har **betrogen** "bedragen". **Försöka** åter hade ofta betydelsen **fresta**, jämför Luthers **versucht wurde**.

Den gamla översättningen har många exempel på gamla substantivformer. Man kan nämna den bestämda-akkusativformen **stjerno-na** i Matt. 2:10 och en form som den frågande nämner: **de kasta sin nät** i **hafwet** i Matt. 4. **Sin nät** är en regelrätt pluralisform i fornsvenskan och på 1500-talet. I några fall kunde sådana gamla former användas ännu på 1700-talet, t.ex. dativen **Herranom**.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

23.4.-81

BERYKTAD är absolut inte samma sak som **RYKTBAR**, inskärper prof. Thors i dagens text, som också klarlägger en del begrepp i samband med den nyss tilländalupna **DYMMELVECKAN**.

En frågeställare undrar, vad **dymmel** i namnet **dymmelveckan** egentligen betyder.

Dymmelveckan är namnet på veckan före påsk. Under den tiden brukade man i gamla dagar binda upp kläpparna i kyrkklockorna så att de inte skulle ljuda vid ringning. I stället användes kläppar av trä.

Veckan före påsk präglades av sorgen över Kristi korsfästelse. Namnet **dymmelveckan** förekom redan under den katolska tiden i Norden och har levat kvar sedan dess. **Dymmel**, i vissa dialekter **dymbel**, betydde just "träplugg" och kommer av **dumb**, som i gammal svenska betydde "stum" — som det fortfarande betyder på engelska och i vissa svenska dialekter.

Onsdagen före påsk kallades i gammal svenska **dymmelonsdag**. Nu ser man ibland, att den benämns **askonsdagen**. Det är emellertid en oegentlig användning av detta namn: **askonsdagen** är rätteligen namnet på dagen efter **fettisdagen**. Under den katolska tiden var övergången från **fettisdag** till den följande dagen, således **askonsdagen**, mycket kännbar i gemene mans liv: **askonsdagen** inledde den långa fastan, som bröts först vid påsken. Under medeltiden ströddes det aska över kyrkofolkets huvud.

Det är naturligt att man dagen

innan passade på tillfället att "smörja kråset", och namnet **fettisdag** är fullt begripligt mot den bakgrunden. Här hos oss heter den oftast **fastlagstisdag** men **fettisdag** förekommer också, särskilt i vissa dialekter.

Till slut i det här sammanhanget skall det inskräpas, att dagen före långfredag heter **skärtorsdag**. Namnet är gammalt och syftar på att botgörare renades och återupptogs i kyrkan den dagen. Någon gång får man se finskans **helatorstai** översatt med **skärtorsdag**, och det är helt felaktigt. **Helatorstai** är **Kristi himmelfärdsdag**, som återgår på dagens gammalsvenska namn **helgetorsdag** (bildat efter fornengelskt **mönster**). Före den senaste reformen av vissa helger inträffade Kristi himmelfärdsdag alltid på en torsdag.

En annan frågeställare har noterat ett uttryck i en tidning. Det sägs om Urho Kekkonen, att han "även är beryktad för sina strövtåg i österled".

Det bruket av ordet **berytad** anser jag felaktigt; meningen är väl knappast att klandra presidenten för hans resor "i österled". Jag instämmer helt i den varning som uttalas i "Svensk handordbok", det sägs där, att **berytad** inte bör brukas i betydelsen "ryktbar". **Beryktad** används nämligen företrädesvis i betydelsen "som har dåligt rykte" eller med ett annat svenskt ord: "ökänd".

Carl-Eric Thors